

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2004 - 3

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479

Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

* Wij geven u een deskundig advies

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
32e jaargang nr 3 najaar 2004

Van het bestuur

Donkere wolken boven Ede. Je raakt er deze zomer aan gewend. Maar deze (regen)wolken bedoelen wij hier niet. De gemeente Ede zit in financiële problemen. En dat zullen alle culturele instanties in Ede gaan merken. Een grote bezuiniging van € 5 miljoen op jaarbasis is aangekondigd, waarbij de musea niet ontzien zullen worden, want € 40.000 wordt gekort op hun subsidies. Uw bestuur heeft in een hoorzitting voor de gemeenteraad reeds aangegeven dat de continuïteit van het promoten van Edes historische erfgoed door deze bezuiniging in gevaar komt. Uiteraard zal uw bestuur op alle mogelijke manieren proberen de pijn voor onze vereniging/museum te verzachten.

In september bestaat de Vereniging Oud Ede 80 jaar. In de vorige Zandloper hebben wij u meegedeeld dat de Vereniging van plan is twee voor Ede belangrijke schilderijen aan te schaffen. In deze Zandloper treft u meer informatie hierover aan

In september verschijnt het tweede deel over de kerkgeschiedenis in Ede. Ons lid van de Werkgroep Geschiedenis, de heer T. van 't Veld, heeft een vervolg geschreven. Een "must" voor iedere Edese kerkganger! En u krijgt nog korting ook als u dit boek voor september bestelt. Doen!

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit de heren E. Lagerweij (voorzitter), J. van Raan (secretaris) en W. Kempe (penningmeester).
- * De contributie bedraagt € 12,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede.
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. (0318) 61 95 54) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.-J. List.
- * De redactie bestaat uit de heren drs. D.-J. List, F.G. van Oort en H. van Scherrenburg.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, Tel. (0318) 61 95 54.
- * Fax (0318) 65 33 89, E-mail: hismuseumede@hetnet.nl, Internet: www.historischmuseumede.nl
- * Overname artikelen na schriftelijke toestemming Historisch Museum Ede
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede.

ISSN 1384-7090

Van de redactie

Beste lezer,

Voor u ligt het jubileumnummer van uw verenigingsblad. Het is al weer 80 jaar geleden - 24 september 1924 om precies te zijn - dat de Vereniging Oud Ede werd opgericht. Het was en is nog steeds haar taak om de geschiedenis van Ede te bestuderen en levend te houden. Mocht u bezig zijn met een onderzoek naar een interessant aspect uit de geschiedenis van Ede dan zijn de resultaten hiervan mogelijk een goed onderwerp voor een artikel in de Zandloper.

In het museum staat de maand september in het kader van de luchtlandingen bij Ede in 1944. Vandaar dat dit een informeel themanummer is geworden. Onder museumnieuws kunt u lezen over de geplande expositie over dit onderwerp. De benadering van de gebeurtenissen rond de luchtlandingen zijn ditmaal anders dan u gewend bent. Nu eens niet een betoog over kapiteins en generaals, maar twee dagboekverslagen die vertellen hoe de inwoners van Ede deze tijd hebben ervaren. Daarnaast een kort kader waarin deze fragmenten moeten worden geplaatst, alsmede een beknopte boekrecensie van een van de leden van de Werkgroep Geschiedenis.

Onze hoofdredacteur Rianne Tieben heeft helaas - vanwege gezondheidsredenen en studiedruk - af moeten zien van haar functie. Hierdoor is de redactie wederom naarstig op zoek naar schrijvende redactieleden. Redactieleden dienen niet alleen geïnteresseerd te zijn in het verleden van Ede, maar ook over de tijd te beschikken om zich zo nu en dan in een onderwerp te verdiepen en hierover te schrijven. Gevoel voor de Nederlandse taal is overigens wel een vereiste. Heeft u interesse in de functie van redactielid of wenst u meer achtergrondinformatie, dan kunt u zich telefonisch in verbinding stellen met de conservator van het museum en redactielid Dirk-Jan List (0318-619554)

Museumnieuws

Door Dirk-Jan List

Luchtlandingen bij Ede, 18 september 1944

Van 11 september tot en met 30 december kunt u in het museum de tentoonstelling 'Luchtlandingen bij Ede, 18 september 1944' bezichtigen. In deze presentatie zal de nadruk komen te liggen op de gebeurtenissen op en rond 17 en 18 september.

Het is een tentoonstelling voor elk wat wils: jong en oud en man en vrouw. Het geheel zal grotendeels worden bepaald door de presentatie van uniformen, parachutes en manden van de militairen die op 18 september op de Ginkelse heide landden.

Over deze datum verschilt men nog wel eens van mening. Inwoners in Ede hebben namelijk al op 17 september gliders en parachutisten gezien. Dit betrof echter de dropping bij Renkum. Deze militairen liepen naar Ede om de Ginkelse heide bij de Sysselft veilig te stellen voor de dropping van de volgende dag (18 september!). Die avond vonden er overigens al wel gevechten plaats.

Zondag **17 september** staat juist in het kader van de bombardementen van Ede. Een gebeurtenis die een grote indruk van verslagenheid heeft achtergelaten op de burgerij. Toch weerhield het de mensen er niet van om groepsportretten te laten maken, staande in een van de bomkraters, getuige deze foto, gemaakt in de Schoolstraat. Rampentoeisme is dus niet alleen iets van onze tijd.

Op deze dag hebben overigens drie bommensalvo's plaatsgevonden, in plaats van de doorgaans veronderstelde twee. (Bron de heer Cor Janse, "Blik omhoog", deel 2.)

Door slecht weer vond de geplande dropping bij Ede van **18 september** pas in de middag plaats. Er werd hard gevochten en hierdoor raakte de heide in brand. In de strijd werd er zelfs geschoten op de nog in de lucht zwevende parachutisten. Er is immers geen wet die dit verbiedt. De dode parachutist uit het dagboekfragment van J.J. Speelziek kan dus ook door kogels om het leven zijn gekomen.

Het echtpaar Peelen – Van de Zandschulp op hun huwelijksdag 9 maart 1946

Op **19 september** zijn er geen para's meer in Ede, maar is er nog wel een grote chaos.

De parachutes die door de soldaten op de heide haastig werden achtergelaten, werden later met gevaar voor eigen leven door de inwoners van Ede verzameld en verwerkt in nieuwe kledingstukken. Hierover is ook te lezen in het dagboekfragment van de heer Speelziek.

Het museum beschikt over twee bruidsjaponnen, gemaakt van een groene parachute. Van een van de japonnen is zelfs de bruidsfoto bewaard. Hierbij is te zien hoe na het huwelijk de japon werd ingekort om als nette japon te worden gedragen. Bij deze japon is het buideltje met zakdoek bewaard gebleven. Op deze

zakdoek is in oranje zijde de Hollandse leeuw geborduurd. Naast de groene kleur waren er ook parachutes in rood, geel, zwart, wit, paars en blauw. Ongetwijfeld gaven deze kleuren aan wat in de containers en manden zat die er onder hingen. De manschappen hadden groene valschermen. Over de andere kleuren is vreemd genoeg nog steeds geen zekerheid. Rood kan gestaan hebben voor wapens en wit mogelijk voor medicijnen.

Stedenband Ede - Chrudim

In het kader van de stedenband Ede-Chrudim hebben in juni vier museumdirecteuren uit Chrudim Ede bezocht. In het Historisch Museum Ede vond een zeer prettige ontvangst plaats. Op deze bijeenkomst werd uitgebreid gesproken over de organisatie van de aanwezige musea. De mensen uit Chrudim waren niet bekend met het systeem van vrijwilligers en waren hierover zeer verrast.

Er werd serieus gesproken over de samenwerking in de komende jaren. Vanuit ons museum is aangeboden om volgend jaar - in het kader van het 950-jarig bestaan van Chrudim - een historische kostuumshow aan te bieden. Deze show werd in Ede reeds tijdens Ede uit de Kunst 2004 getoond. Dit optreden was een groot succes. Van deze show zijn zowel video's als dvd's gemaakt (duur ongeveer 1 uur). De video kost € 12,50 en de dvd € 15,-. Informatie hierover kunt u krijgen in het museum.

Verder zijn er plannen om in de toekomst in Ede een tentoonstelling te organiseren over paarden, paardensport, paardenfokken, zadels en rijkleding. In dit verhaal zal zeker worden ingegaan op de emancipatie van de vrouw inzake de manier van rijden en haar speciale rij-kostuums. Deze tentoonstelling zal worden georganiseerd in samenwerking met het Tsjechische Paardenmuseum. Er zullen dan tevens ex-libris worden getoond met het thema paard.

Boekrecensie

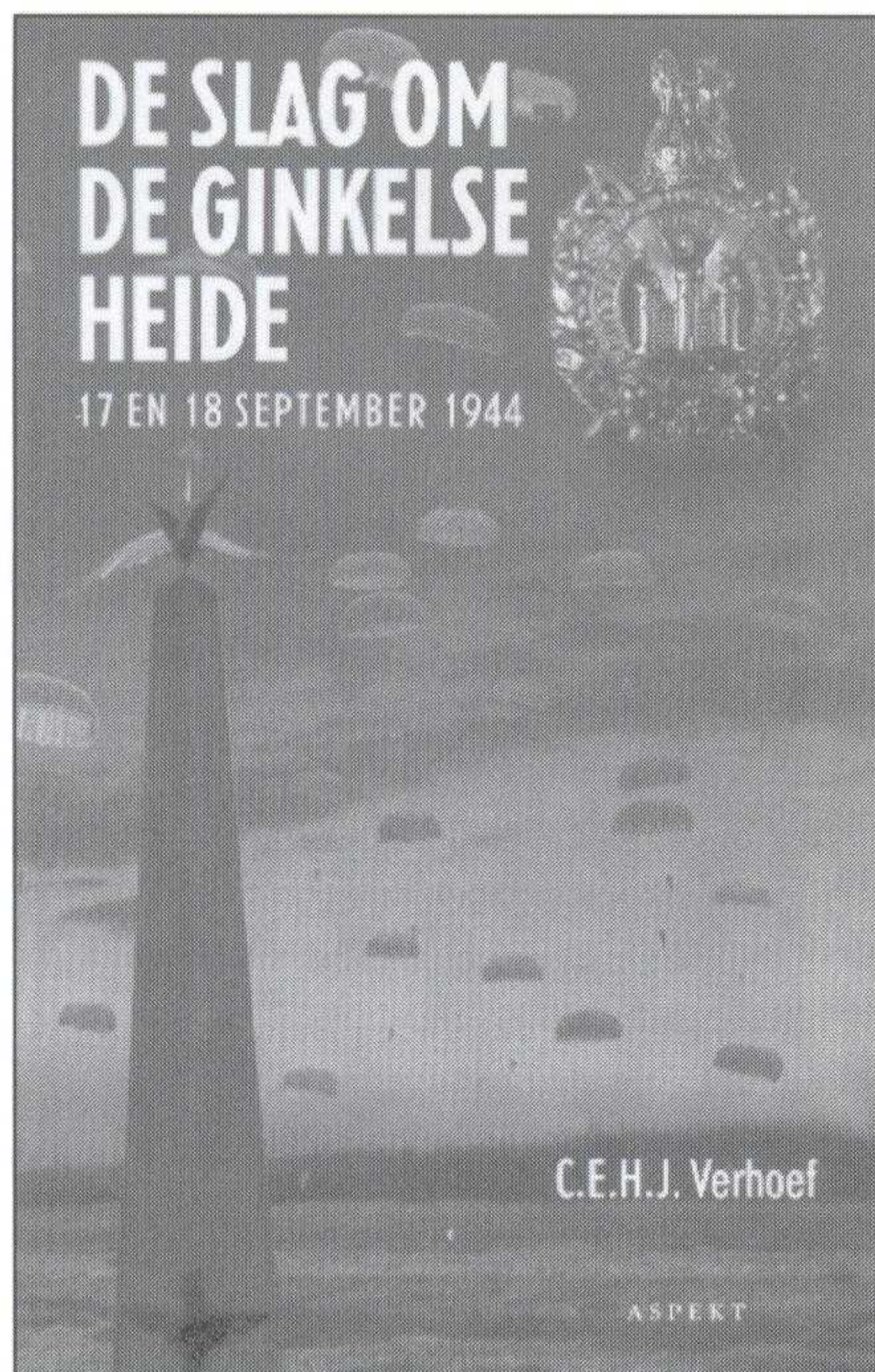
Voor degene die een beknopte publicatie wil over de gebeurtenissen op 17 en 18 september 1944 te Ede is het boekje 'De slag om de Ginkelse heide, 17 en 18 september 1944' uit 2002 van de heer C.E.H.J. Verhoef een aanrader.

De heer Verhoef maakt deel uit van de Werkgroep Geschiedenis van de Vereniging Oud Ede en heeft reeds meerdere malen gepubliceerd in dit tijdschrift. In 1994 schreef hij zelfs voor ons lijfblad het themanummer 'De luchtlandingen bij Ede in september 1944'. De tekst

van dit nummer is bewerkt tot deze zelfstandige en aardig geïllustreerde publicatie met 128 blz. Het formaat is handzaam en het register achterin bespoedigt het opzoeken.

Na een korte inleiding over de achtergrond van de Operatie Market Garden wordt ingegaan op de gebeurtenissen van 17 en 18 september. Op zondag 17 september vinden de inleidende bombardementen plaats, zijn er luchtlandingen bij Arnhem en wordt gevochten op de Ginkelse heide. Maandag 18 september staat in het teken van de dropping van de 4e parachutistenbrigade. Tot slot wordt ingegaan op de dagen kort hierop volgend en de betekenis van de slag om de Ginkelse heide.

De kaartjes, foto's en het uitgebreide notenapparaat maken van dit beknopte boekje een handige ingang op deze periode. Gedurende de tentoonstelling is deze publicatie in het Historisch Museum Ede te koop, zowel in het Nederlands als het Engels. De winkelprijs bedraagt € 14,98. Gedurende de tentoonstelling wordt in het museum deze publicatie aangeboden voor slechts € 12,50!

Rectificatie

In het vorige nummer van de Zandloper was op pagina 15 een tekening geplaatst. Hierbij stond vermeld; Tekening H. Maassen. Hoewel de heer Maassen deze wel in bezit heeft, is hij niet de maker. De vervaardigster is mevr. I. Zwaginga-v.d. Sluis. Ere wie ere toekomt.

Nieuws van de vereniging

Door Jos van Raan

Schilderijen

Ter gelegenheid van het 80-jarig bestaan van onze Vereniging wil uw bestuur het museum aankleden met twee prachtige schilderijen van Edese meesters. Het gaat om de schilderijen van Willem Witsen *Winteravond* in Ede en *Vliegenzwammen* van zijn leerlinge Marie Wandscheer.

Willem Witsen leefde van 1860 tot 1924. Na zijn huwelijk in 1893 vestigde hij zich met zijn jonge vrouw Betsy van Vloten in Ede in villa Zonneberg. Deze villa ligt in het oostelijke deel van ons dorp, aan de voet van de Paasberg.

In de daaraan voorafgaande periode had Witsen een actieve rol gespeeld in het Amsterdamse kunstleven. Hij maakte deel uit van de Beweging van de Tachtigers. Het tijdschrift *De Nieuwe Gids* werd deels met zijn geld gefinancierd. Vanaf 1888 had Witsen zich in Amsterdam en Londen voornamelijk gewijd aan het stadsgezicht. Anders dan Breitner en Isaak Israëls, die hij goed kende, zag Witsen de stad als een monument van tijdloze schoonheid. Zijn stadsporettren zijn dan ook opgezette composities, laag over laag geschilderd, alsof hij pas geleidelijk aan tot de juiste afweging van de motieven kon komen.

In Ede vond Witsen wat hij zocht: een ongerept boerendorp tussen akkers en heidevelden. Een dorp dat nog niet onder de voet gelopen was door kunstenaars, zoals dat wel bij Oosterbeek en Laren het geval was. In 1902 vertrok Witsen weer uit Ede. Hij behoort net als Breitner en Israëls tot de Amsterdamse Impressionisten.

Het doek *Winteravond* in Ede meet 45 x 54 cm. en is gesigneerd. Wat opvalt is de sprankelende geel-rode kleur van de lucht in combinatie met de sneeuw witte aanloop naar de huizen. Wat lag Ede er toen nog idyllisch bij. Letterlijk een plaatje! (Welke Edenaar kan mij vertellen of er nog bekende plekjes of boerderijen op het schilderij te zien zijn?)

De woning van Witsen in Ede was een ontmoetingsplaats voor kunstenaars.

Een van de kunstenaars die daar regelmatig een bezoek bracht was Marie Wandscheer. Zij leefde van 1856 tot 1936 en kreeg les van Witsen in etsen.

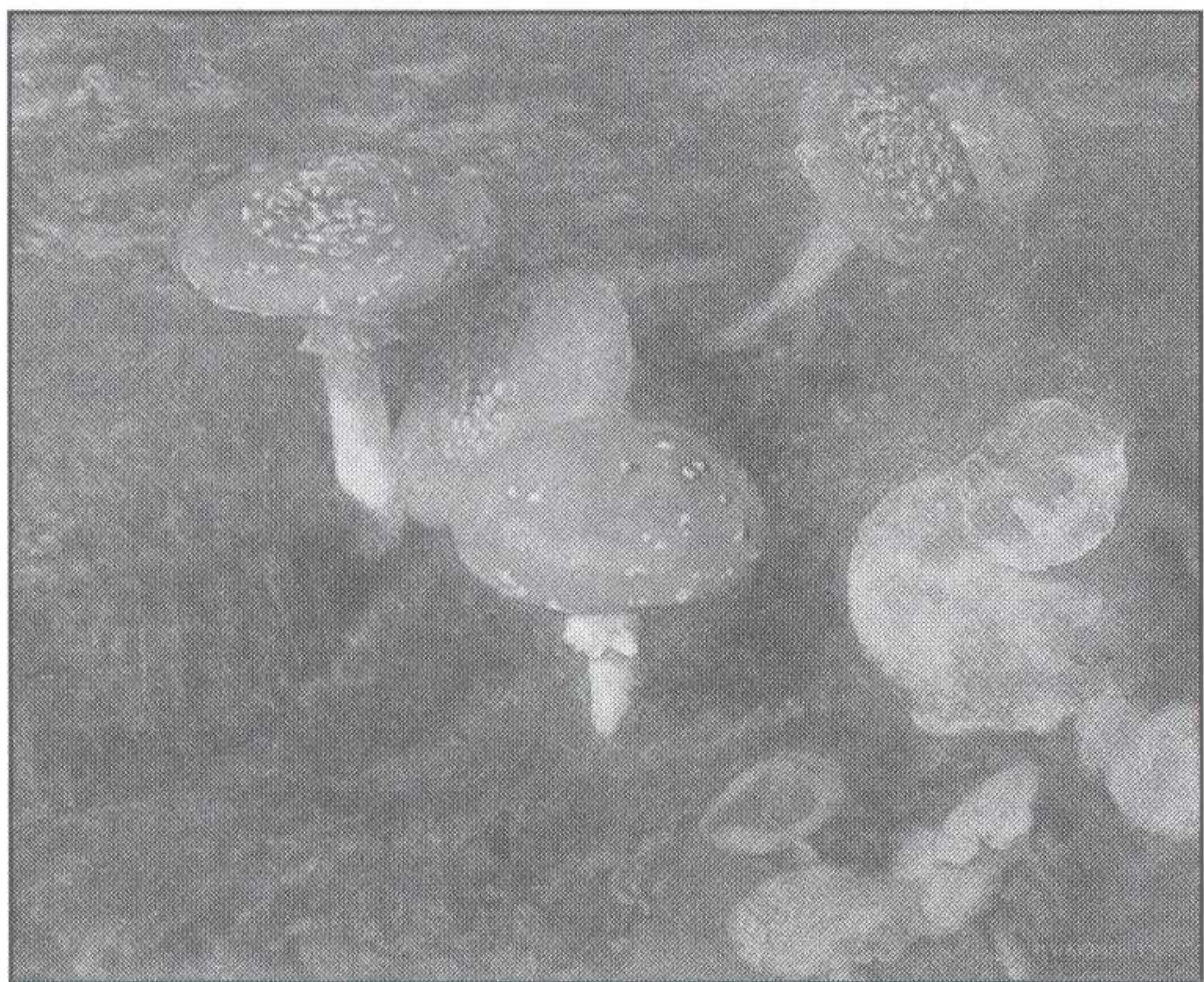

Marie Wandscheer woonde en werkte tot 1892 in Amsterdam, daarna 3 jaar in Amstelveen

om vervolgens naar Ede te verhuizen. Zij nam haar intrek in de villa Hugo aan de Stationsweg.

Anders dan Witsen vormde het landschap rond Ede niet direct haar inspiratiebron. Dat was wel haar tuin. Marie Wandscheer tekende en schilderde vooral stillevens van bloemen. Daarnaast ontstonden ook figuurstukken, vaak jonge vrouwen in empirestijl, interieurs en portretten.

Tijdens haar leven heeft Wandscheer een keer in Ede geëxposeerd, waarna het 25 jaar duurde voordat er weer een tentoonstelling aan haar werk gewijd werd. De laatste tentoonstelling werd door Rien Simonis in 1973, samen met de Edese Kunststichting, georganiseerd.

Het aan te schaffen paneeltje van 31 x 41 cm. is een juweeltje. Deze paddestoelen kunnen heel goed in Ede geschilderd zijn.

Met de aankoop van beide werken blijven er twee belangrijke schilderijen voor Ede behouden en stijgt het aanzien van ons Historisch Museum. De eerste sponsor heeft zich inmiddels gemeld. De kunsthandel Simonis en Buunk heeft mij meegedeeld dat zij een forse financiële bijdrage wil leveren. Helaas hebben vele grote (Edese) bedrijven te kennen gegeven sinds kort een andere sponsorpolitiek te hebben. Dit zal wel te maken hebben met de economische teruggang.

Daarom doe ik hierbij een beroep op onze leden:

Wie wil medesponsor worden van deze mooie schilderijen? Voor € 100,- of hoger zal uw naam als schenker worden vermeld in ons museum. Maar lagere bedragen zijn uiteraard ook van harte welkom.

(giro 353.42.68 t.n.v. penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede)

Ik ga ervan uit dat er voldoende financiële middelen gevonden zullen worden om tot definitieve aankoop over te kunnen gaan. In dat geval zullen in september de schilderijen door de kunsthandel Simonis en Buunk met een feestelijk tintje overgedragen worden aan onze vereniging.

Zondag 17 September 1944 ***Operatie 'Market-Garden'***

Door J.J. Speelziek

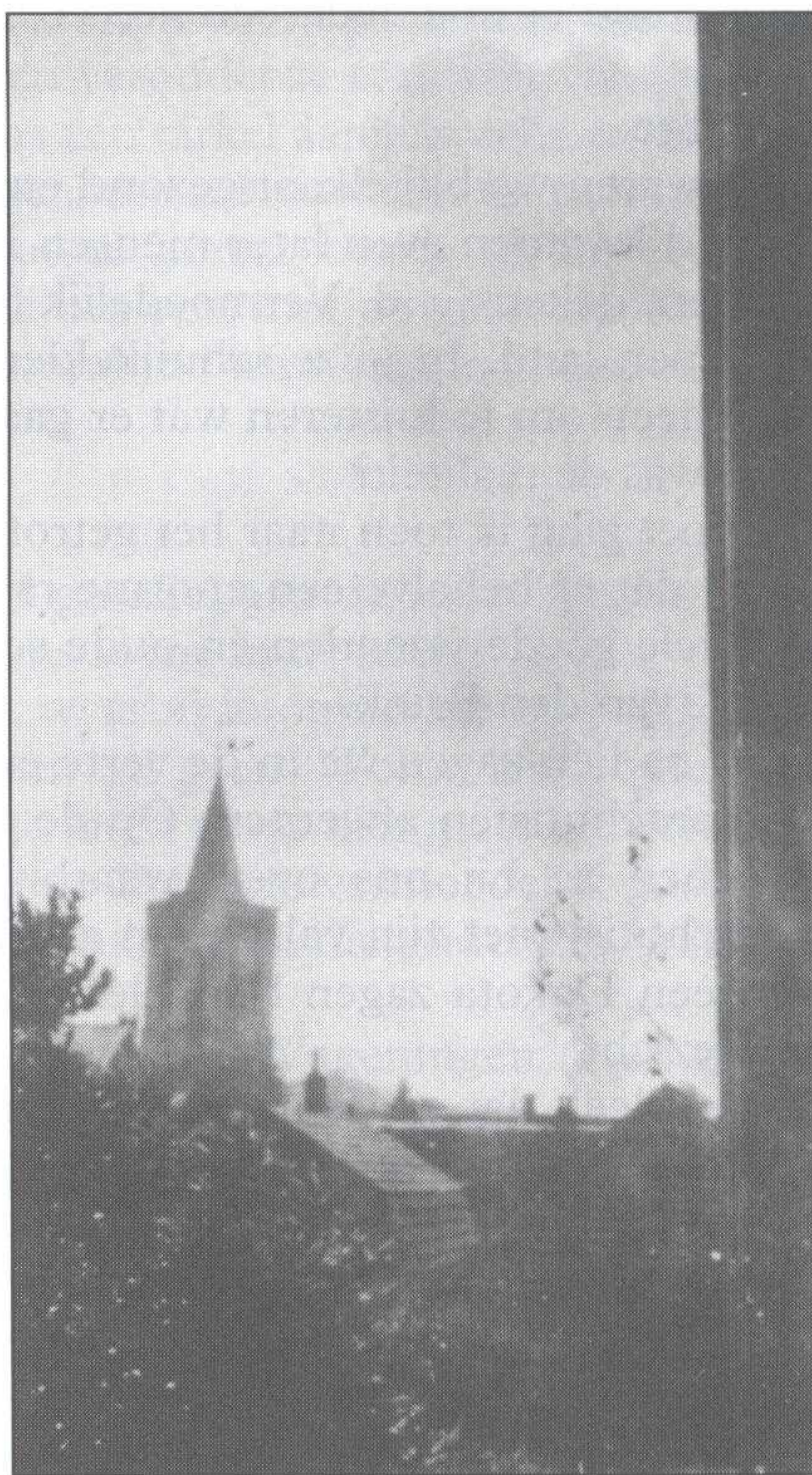
Ede-Zuid.

Het was een vredige zondagmorgen even na elf uur. Mijn moeder (50), mijn jongste zus Mieke (16) en ik (21) zaten buiten aan de koffie, terwijl mijn vader (52) met mijn oudste zus Eef (18) naar de kerk was. Het was mooi helder weer en het belooft een fraaie zonovergoten herfst dag te worden. We keken uit op het oosten toen we tot onze verbazing in de verte een groot aantal bommenwerpers zagen naderen. Mijn moeder was die dag nogal

onrustig, want voor de spoorwegen, waar mijn vader werkzaam was, had onze regering in Londen met ingang van 17 september een algehele staking afgekondigd. Hoe zouden de 'Moffen' daarop reageren, arrestaties, represailles? Ook mijn aanwezigheid thuis baarde haar zorgen. Ik was een jaar tevoren naar Duitsland gedeporteerd, ontsnapt en nadien ondergedoken. Louter toevallig was ik die zaterdagavond niet naar mijn onderduikadres teruggekeerd en daardoor, zoals nadien bleek, in een groot en sinister avontuur terechtgekomen. Gezien de oostelijke richting vanwaar de vliegtuigen kwamen, merkte ik op: "Ze zijn op de thuisreis, vermoedelijk hebben ze het Roergebied weer eens te pakken gehad". Nauwelijks had ik echter die woorden uitgesproken of de bommenwerpers, die keurig in formaties van zes kwamen aanvliegen, verminderden hoogte en tot onze grote schrik zagen we dat ter hoogte van de ENKA, bij het station Ede-Wageningen, bommen werden afgeworpen." Naar de schuilkelder" gilde ik, en zo snel mogelijk renden we met ons drieën naar de boomgaard achter de schuur, waar zich een oerdegelijke schuilkelder bevond. De schuilruimte lag grotendeels beneden het maaiveld en bood plaats aan circa acht personen. Nauwelijks in de schuilkelder aangekomen hoorden we de bommen gierend naar beneden komen, terwijl hevige explosies elkaar snel opvolgden. Met het hoofd bijna tussen de knieën en de armen er omheen, wachtten we het noodlot af. De laatste klap van een lange reeks overtrof alle voorgaande, de schuilkelder trilde op zijn grondvesten en een penetrante kruitdamp drong de ruimte binnen. Amper één seconde voor die laatste explosie dook het echtpaar De Bont, onze burens, via de trap de schuilkelder binnen. Een wolk van zand en stof achtervolgde hen. Als goede burens waren ze altijd welkom in onze schuilkelder. Via een paadje door de boomgaard konden ze deze rechtstreeks en snel bereiken.

In heel Ede waren de bombardementen zichtbaar

Toen het helse lawaai beëindigd was en de vliegtuigen buiten gehoor waren, waagde ik mij naar buiten. De overigen volgden. We wisten niet wat we zagen. De boomgaard, die een grote oogst voorspelde was geheel kaal en de grond lag bezaaid met appels en bladeren; verder aanmerkelijke glasschade en precies op het paadje waarover de burens hadden gelopen, bevond zich op 4½ meter van de ingang van de schuilkelder een bomkrater van circa één meter diepte. Na wat rond gekeken te hebben troffen we op ons land nog een viertal bomkraters aan. De betrokken bommen waren, alvorens te exploderen, diep in de zachte landbouwgrond doorgedrongen, want scherfwerking was nergens waar te nemen. Enkele honderden meters in oostelijke richting zagen we grote stofwolken optrekken, waaruit we concludeerden, dat het op de nabij gelegen Parkweg met zijn zijstraten goed raak was geweest.

In heel Ede waren de bombardementen zichtbaar

'Waar blijven vader en Eef, die moesten toch al lang terug zijn!' De dienst in de Hervormde kerk aan de Verlengde Maanderweg eindigde normaliter tegen 11 uur en ds. H.A. Leenmans kennende, die maakte het nooit zo lang. Hij was echter nog maar net begonnen toen er een grote onrust ontstond onder de kerkgangers. De lucht gonsde van de vele vliegtuigen

die overkwamen, allerlei onheilspellende geluiden drongen de kerk binnen, kortom, een ongekend gebeuren bij daglicht. Menigeen dacht aan de op komst zijnde invasietroepen. De dominee ervoer die spanning en onrust en achtte het wenselijk de dienst vroegtijdig te beëindigen. Daarna begaven vader en Eef zich snel huiswaarts.

Halverwege, bij de kruising van de Verlengde Maanderweg over de spoorlijn Ede - Utrecht, kwamen gierend bommen naar beneden, gevolgd door zware explosies. Beiden doken in de droge spoorloot (normaliter de afvoersloot van de ENKA) en waanden het naderende einde in zicht. Angstig en biddend durfden ze niet op of om te kijken. Vliegtuigen scheerden laag over en overal klonken zware explosies. Zij kregen de indruk dat er overal bommen om hen heen vielen. Toen het helse lawaai verstomde, kropen ze uit de sloot en keken om zich heen en speciaal in de richting van het station en de plek waar we woonden. Allemaal rook en vuur. Op straat was het doodstil, zo hard als ze konden renden ze naar huis. Zou het er nog staan, hoe zou het met de anderen zijn? Op de Parkweg hoorden ze de eerste berichten over vele doden en gewonden, vreselijk! In paniek renden ze door naar de Diedenweg: ons huis stond er nog, iedereen liep er min of meer verdwaasd rond.

Ravage

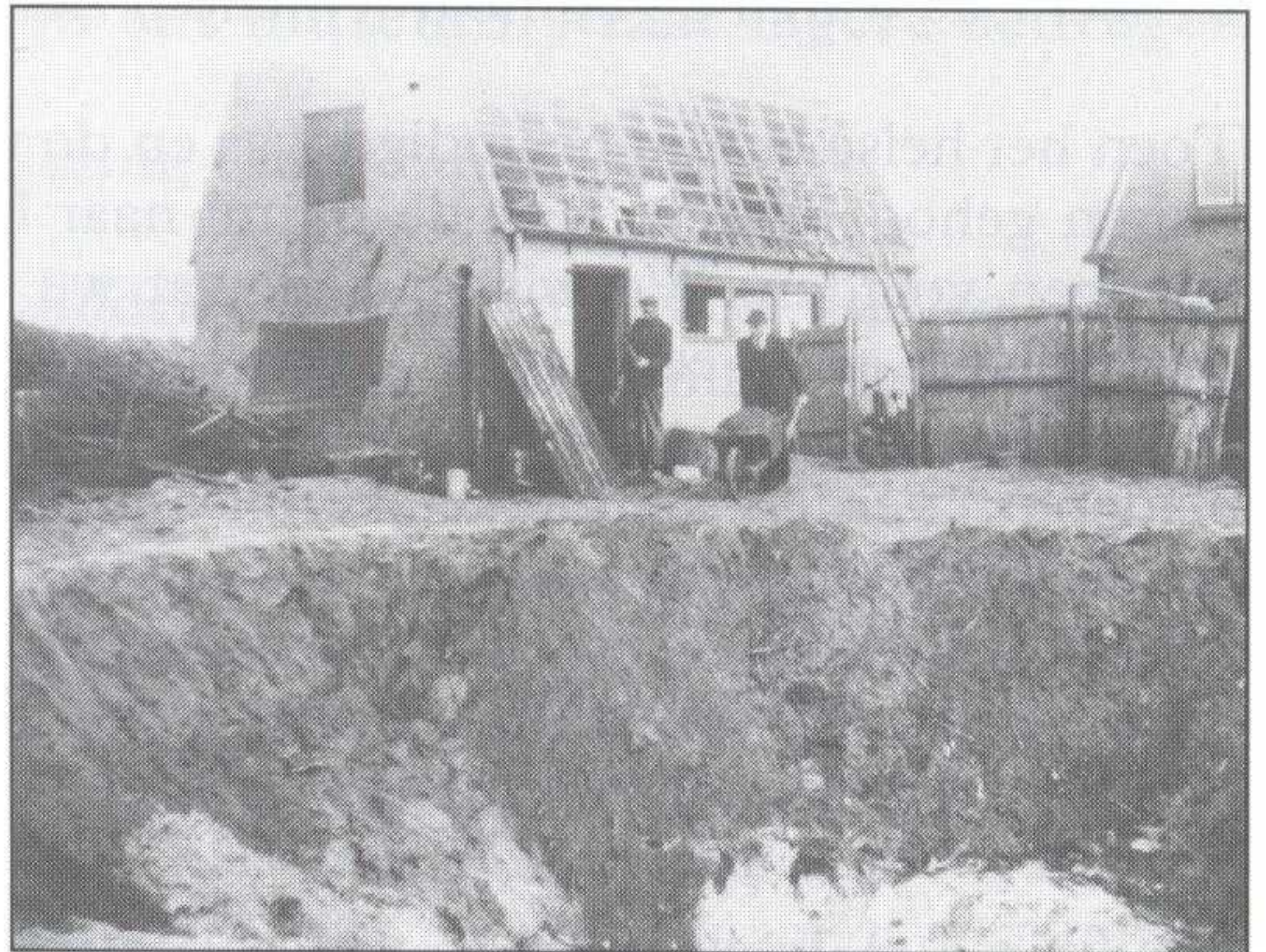
Wat waren we blij elkaar gezond en wel terug te zien. Uit de getroffen plaatsen in het parkgebied kwamen even later mensen in onze richting, ze waren voorzien van allerlei kledingstukken, dekens, e.d. Vermoedelijk op de vlucht vanuit het geteisterde gebied naar het vlakke, open land. In onze schuilkelder was "onvindbaar" een radio verborgen. We gingen er snel heen om te luisteren wat er gaande was, maar helaas... de elektriciteit was uitgevallen. Wat was de realiteit?

Te voet ging ik toen naar het getroffen gebied en kwam daarbij tot de ontstellende ontdekking, dat er behalve een enorme ravage een groot aantal doden te betreuren was, waaronder vele goede vrienden en oude schoolmakers, verder onze populaire dorpsveldwachter H.W. van den Brink.

Kort nadien zagen we in de verte een formatie transportvliegtuigen boven de Ginkelse heide parachutisten afwerpen. Op de terugweg kwamen ze bij ons over, waarbij we een parachutist met zijn valscherms aan de staart van een Dakota zagen bungelen. Een sinister gezicht!

Later bleek dat er door dat bombardement 61 doden waren te betreuren, waarvan een relatief groot aantal in onze directe omgeving. Voorts legio licht- en zwaar gewonden. In de voormalige christelijke school aan de Muldersweg, die aan ons land grensde, werd een noodopvang gemaakt, waar onderdak en medische hulp werd verleend.

Bomkraters domineerden het straatsbeeld

Bomkraters domineerden het straatsbeeld

Artsen en verpleegsters uit het Julianaziekenhuis waren gekomen om eerste hulp te verlenen. De doden werden geborgen. Iedereen was beziel met een onbeschrijflijk vreemd gevoel. Diep getroffen door al die ellende en anderzijds behept met de euforie dat de bezetting wellicht spoedig ten einde zou zijn.

De heide

De volgende dag trok ik de stoute schoenen aan en ging per fiets op weg naar de Ginkelse Heide, op nauwelijks 5 km. afstand. Na aankomst bleek de paarse heide bezaaid te zijn met

parachutes in diverse kleuren, verder allerlei kleine uitrustingsstukken, waaronder zelfs toiletartikelen..

Het geheel getuigde van een snelle afmars na de landing. Onder een parachute trof ik een dode parachutist aan, kennelijk was zijn valscherp niet opengegaan.** Verder ontdekte ik nog een paar opvouwbare fietsen, die door hun val beschadigd waren. Er heerste een beangstigende stilte, geen levend wezen was er te zien. Ik kon de verleiding niet weerstaan om enkele parachutes in verschillende kleuren mee te nemen, die onder de snelbinder werden gefrommeld, waarna ik snel huiswaarts ging.

Daar er geen Duitsers meer te zien waren, namen velen aan bevrijd te zijn en zo ging ik nogmaals naar de heide en haalde weer een aantal parachutes.

De volgende dag per fiets in de richting Wolfheze. Kort voor die plaats, ten zuiden van de spoorlijn, lagen op de uitgestrekte heidevelden (thans akkerlandschap) een groot aantal gliders, kris kras door elkaar geland, waaronder enkele met aanmerkelijke schade.

Ik struinde er wat rond en keek of er nog iets van mijn gading te vinden was. Zo vond ik een rode baret en in een glider een klein seintoestel, een kompas en een stafkaart die aan de binnenwand was bevestigd. Later ontdekte ik dat het een verouderde stafkaart was, namelijk rond de verkeersbrug en de schipbrug in Arnhem was een cirkel aangebracht en dat terwijl de schipbrug naar mijn mening al uit de vaart was genomen. Hoewel in de richting van Oosterbeek aanhoudend geweer- en mitrailleurvuur was te horen, boden al die verlaten gliders een onheilspellende en verlaten aanblik, zodat ik besloot, met de gevonden buit in de fietstassen maar snel weer huiswaarts te keren. Ik bevond me kennelijk in een soort niemandsland.

Duitsers

Nauwelijks op de terugweg zijnde, op het lange fietspad parallel aan de spoorlijn, naderde er een klein groepje oudere Duitse soldaten. Het hart bonsde me in de keel.

Ik stapte af en vroeg hen of de weg naar Ede veilig was, waarbij ik opmerkte op pad te zijn naar mijn ouders. Een van de Duitsers bevestigde dat en zei geen "Tommies" te hebben gezien. Opgelucht ging ik naar huis en besloot zulke avonturen maar niet meer te herhalen. Ik was gekleed in een korte broek en werd door die oudere Duitsers vermoedelijk voor een onschuldige knaap aangezien. Eén dag later schijnen de Duitsers al die gliders in brand te hebben gestoken.

Een paar dagen na de luchtlanding zagen we bij het station Ede-Wageningen (een groep van circa 25 gevangen genomen Engelsen. Een dame die voorbij kwam zwaaide hen toe en riep in het Engels enkele bemoedigende woorden. De Duitsers werden woest, grepen haar hardhandig vast en plaatsten die dame op een oude stoel voor de gevangenen met de kreet "Maul halten"

De kater

Nadat de elektriciteit weer hersteld was, volgden we thuis de trieste ontwikkelingen via de clandestiene radio in de schuilkelder. Toen een week na de 17e september bleek dat de luchtlanding geen succes was geworden volgde er een enorme kater; het grote drama en de onzekerheid voor de dingen die komen zouden waren ieders deel. Alle "veroverde" parachutes werden veilig opgeborgen, je kon nooit weten!

Veertien dagen later, de luchtlandingsactie was helaas uitgelopen op een groot fiasco, kregen we thuis plotseling inkwartiering van enkele Duitse verbindingssoldaten. Hun verbindingswagen met antennes werd geparkeerd in de boomgaard. Wat ons echter de meeste zorgen baarde was hun jeep, buitgemaakt op de luchtlandingstroepen, waarmee ze dankzij de vierwielaandrijving regelmatig vanuit alle kanten over de akkers naar ons huis reden en maar al te duidelijke sporen achterlieten. Die sporen bezorgden ons grote angst voor jachtbommenwerpers, die dagelijks in de lucht waren.

Mijn moeder zorgde ervoor dat buiten constant een hoeveelheid witte was aan de lijn hing, zodat piloten duidelijk konden zien, dat er burgers woonden.

Toen enige tijd later ook Bennekom en Wageningen werden ontruimd vertoonden de Duitse 'overwinnaars' weer hun ware gezicht.

Regelmatig brachten zij vanuit het geëvacueerde gebied grote stukken vlees mee van ter plekke doodgeschoten en ondeskundig geslacht vee. Op een gegeven moment hing er bij ons een half varken in een lege klerenkast. Moeder moest het vlees bereiden en zorgde ervoor dat wij ook geen honger leden.

De spoorwegstaking had geen gevolgen voor de spoormannen en mijn vader bleef rustig thuis en werkte in de tuin. Hij had een oud werkpak aan, was ongeschoren en de moffen hielden zich niet op met 'die oude man'. Ik sliep daarna regelmatig in de buurt bij een boer in een hooiberg en leidde als onderduiker een zwervend bestaan.

Overhemden

Even onverwacht als de Duitsers gekomen waren vertrokken ze ook weer. Ik herinner me nog goed, dat Eef, die in opleiding was voor coupeuse-costumière, wat je noemt 'in de parachutes dook'. Er waren diverse kleuren, zowel linnen als ijzersterke kunststof exemplaren. De uit banen bestaande delen werden losgetornd, waarvan allerhande kledingstukken werden gemaakt, van overhemden tot stropdassen toe etc. De lange lijnen (nylon?) waren zeer waardevol, immers we waren niet anders gewend dan het zogenaamde papiertouw. In die tijd van kledingschaarste heeft mijn zus op die manier heel wat buurtgenoten en kennissen aan een parahemdje geholpen.

Zwarte zondag

Op 17 april 1945, precies 7 maanden later, werden we door de Canadese 'Polar Bears' bevrijd. Als ik nu nog terugdenk aan dat bombardement van 17 september 1944 op vrijwel uitsluitend civiele doelen in Ede, dan vraag ik me af wie daar verantwoordelijk voor is geweest. Op betrekkelijk geringe hoogte moet het duidelijk zichtbaar zijn geweest, dat er op de gewraakte plaatsen geen enkel militair of strategisch object aanwezig was. Een zwarte dag voor Ede, maar niet minder voor de Engelse luchtmacht!

Algehele evacuaties volgden uit Arnhem, Oosterbeek, Wolpheze, Bennekom en Wageningen. Het werd echter geen bevrijding, integendeel, er volgde een winterperiode van doffe ellende, de zogenaamde hongerwinter. Eerst zeven maanden later, op 17 april 1945, kwam de echte bevrijding. Resteert de vraag: wat was de zin van dit bombardement, waarbij bommen van relatief geringe hoogte werden afgeworpen op een woonwijk? Later werd wel gesproken van een verstrooiingsbombardement, voorafgaande aan de operatie "Market Garden".

De grote initiatiefnemer van deze m.i. onverantwoorde operatie was de Engelse Veldmaarschalk Montgomery. Voor degenen die deze dag aan den lijve meemaakten was de "17de september" in hedendaagse termen uitgedrukt, vergelijkbaar met de recente "11de september" in Amerika.

In 'De luchtlandingen bij Ede op 17 september 1944'*** als beschreven in een themanummer van de Vereniging Oud Ede (1994), wordt vermeld dat het bombardement werd uitgevoerd door 12 Boston- en 30 Mitchellbommenwerpers, waarbij 281 bommen van 500 pond werden afgeworpen. Hiervan kwamen er 4 op ons grondgebied terecht.

* I.v.m. de layout zijn er aan de tekst enkele aanpassingen gedaan.

** Het is aannemelijker dat deze parachutist door kogels om het leven is gekomen.

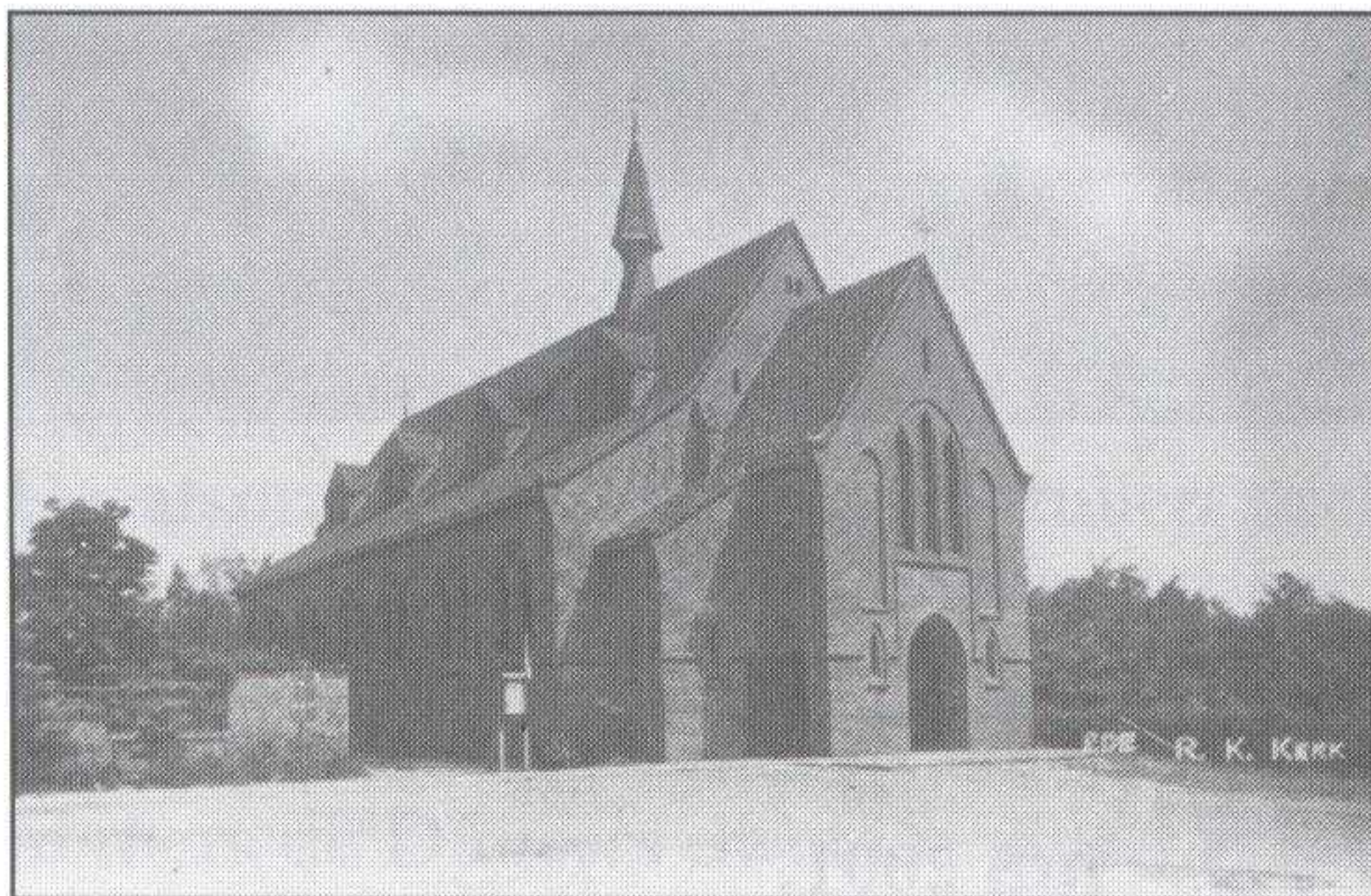
*** De correcte titel van het themanummer van De Zandloper luidt: Themanummer 1994, De luchtlandingen bij Ede in september 1944. Hierin staat het een en ander over de slag om de Ginkelse heide op 17 en 18 september. De dropping bij Ede vond echter plaats op de 18de en niet op de 17e zoals hier mogelijk kan worden gesuggereerd.

Beknopte bouwgeschiedenis rooms-katholieke kerk

In het verleden werd reeds gesproken over de oorlogsprikelen van de rooms-katholieke kerk aan de Stationsweg. We zijn in het fotoarchief van het museum gedoken en hebben een aantal aardige plaatjes gevonden die de bouwgeschiedenis van dit pand uitstekend illustreren. Daarnaast bleek deel 1 van het boek 'De kerk als moeder' (2000) van ds. T. van 't Veld - lid van de Werkgroep Geschiedenis - een uitstekende informatiebron te zijn.

In 1906 wordt Ede een garnizoensplaats. Er worden veel militairen uit Brabant gelegerd. Het gevolg is een drastisch toenemend aantal katholieke inwoners. Met andere woorden, het katholieke geloof wordt sinds de reformatie wederom in Ede geïntroduceerd. In hetzelfde jaar wordt de eerste 'mis gelezen'.

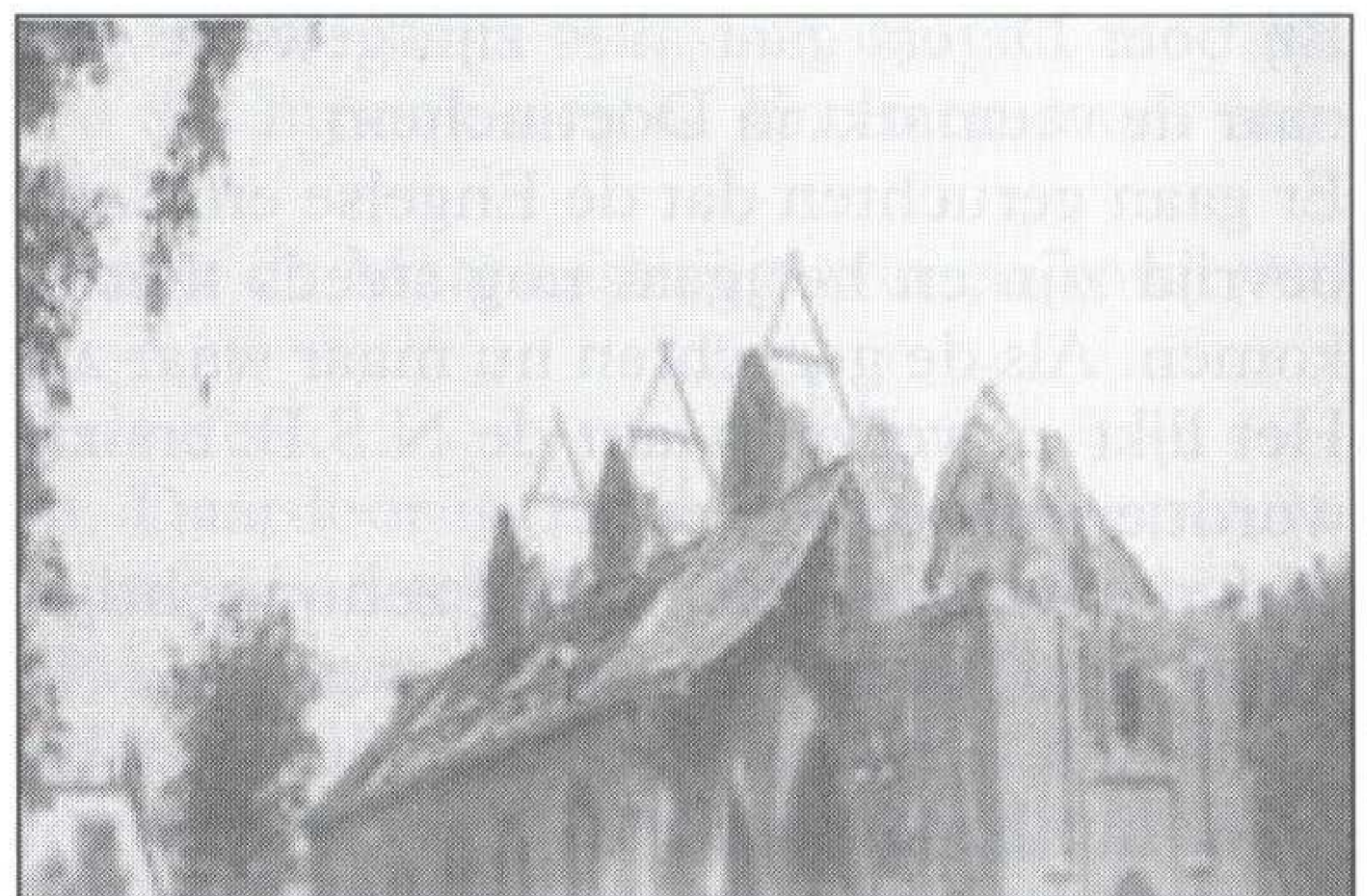
In 1913 wordt F.A.R. Padberg benoemd tot 'bouwpastoor. Hij krijgt de opdracht een parochie te vormen en een eigen kerk te bouwen. In de tussentijd wordt gekerkt in de militaire schermzaal aan de Berkenlaan. Het jaar eropvolgend wordt de mobilisatie afgekondigd en pastoor Padberg benoemd tot aalmoezenier. Door de oorlog kunnen de kerkdiensten niet meer worden gehouden in de schermzaal. Er wordt uitgeweken naar de openlucht, in de achtertuin van de familie A. Spree aan de Stationsweg.

Het oorspronkelijke kerkgebouw

In 1921 is de bouw voltooid en kan de St. Antoniuskerk in gebruik worden genomen.. Deze eerste kerk stond echter anders georiënteerd dan de huidige kerk. De oude kerk stond met het portaal gericht naar de huidige Padberglaan.

Tijdens de bombardementen op 17 september 1944 wordt de kerk zwaar getroffen. Zo zwaar dat deze niet meer kan worden gebruikt. Een foto uit 1945 in de collectie van het museum toont dat er van het dak niet veel meer over is. De veel gepubliceerde foto, die ook in het boekje van de heer Verhoef staat, toont muurresten met gotische ramen. Mogelijk is dit een deel van het koor. Het lijkt mij echter haast onmogelijk dat deze foto de situatie van september 1944 weergeeft, daar op de foto van 1945 de muren en delen van het dak nog intact blijken te zijn. Wanneer u als lezer precies weet hoe dit zit wordt u vriendelijk verzocht dit te melden bij de conservator Dirk-Jan List (0318-619554).

Na het bombardement

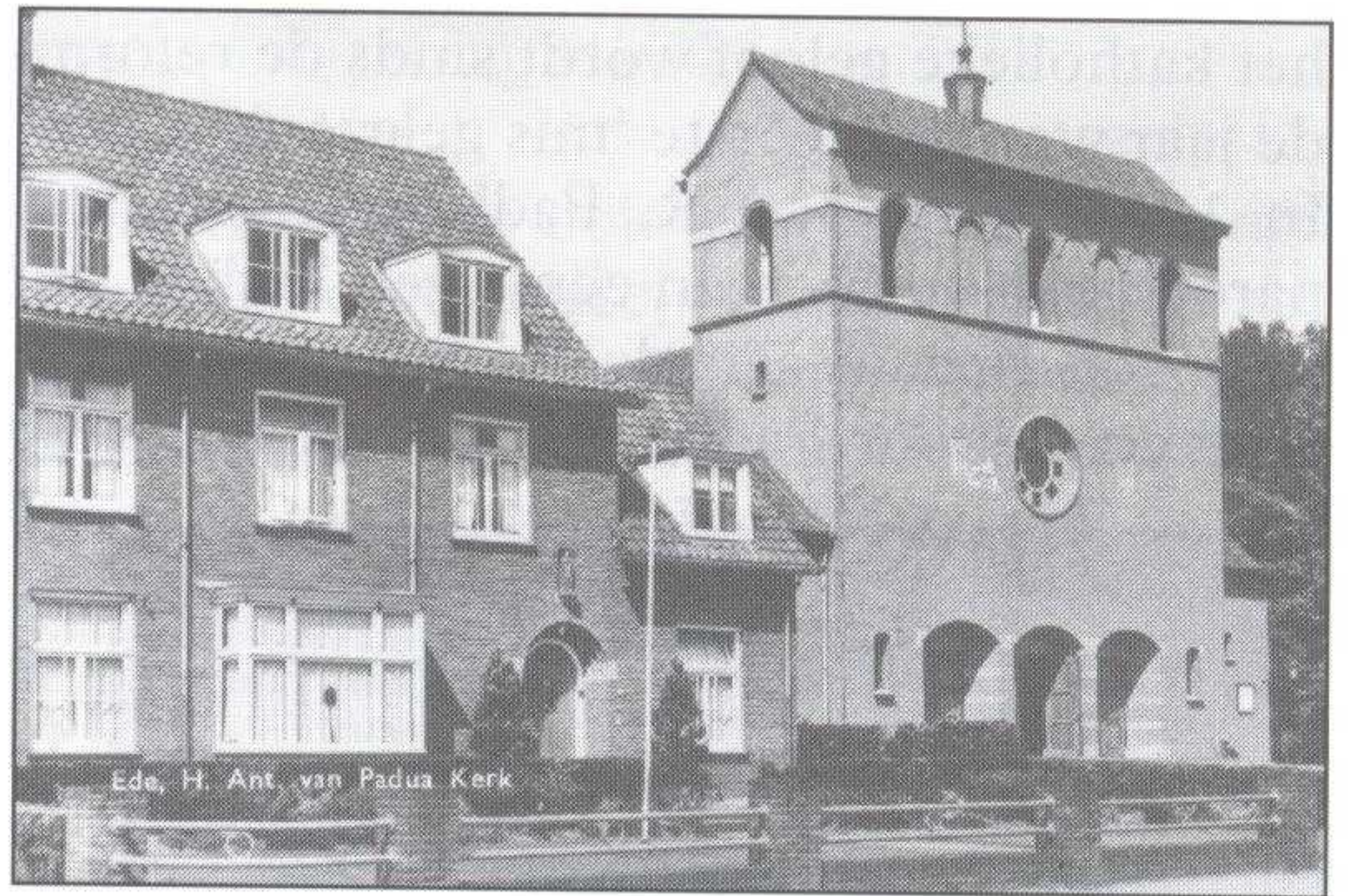
Het staat vast dat een noodkerk moet worden gebouwd. In deze tijd wordt ondermeer gekerkt in de oude schermzaal van 1913. Er komt een nieuwe pastoor, L.G. Eppink, die als tweede 'bouwpastoor', de heropbouw zal gaan leiden. In juni 1946 wordt de houten noodkerk aan de Prins Bernhardlaan, nabij de spoorlijn Ede-Amersfoort, in gebruik genomen. Dit bouwwerk was een omgebouwde barak uit Harskamp.

De ansichtkaart uit 1953 toont ons het hou-

ten gebouw met een stenen portaal.

Terwijl in dit gebouw wordt gekerkt, begint men met de bouw van een nieuwe kerk. Voor dit gebouw wordt echter de oriëntatie van het pand gewijzigd.

De nieuwe kerk dient de ingang te krijgen aan de Stationsweg! De vergelijkingen tussen het oude en het nieuwe pand tonen dit goed aan. In 1953 wordt de nieuwe kerk in gebruik genomen. De ansichtkaart uit 1960 geeft de huidige situatie weer.

Dagboekfragment van G. Deters, uit 'De vrijwilliger van 1945' juli 2001.

De hoofdpersoon Gerben Deters woont op de "Christiaan Hoeve" te Ede.

De gebeurtenissen van het boek spelen zich af in de jaren 1933-1945.

De schrijver maakt gebruik van pseudoniemen. Zijn naam is Geurt Meijer. Ook straatnamen zijn veranderd: de in dit verhaal genoemde Veldhuizerdijk is b.v. de oude naam voor de Schuttersteeg.

Dolle Dinsdag, 5 september 1944

Bij boer Deters gaat alles zijn gewone gang. Ook zijn paard is niet weggebracht. Deters is naar de veemarkt in Doetinchem.

Er gaan geruchten dat de Engelse en Canadese troepen al in Nederland zijn. Breda moet al bevrijd zijn en het gaat nog steeds met geweld vooruit. Er begint een hoera-stemming te komen. Als de geruchten nu maar waar zijn!

Het lijkt er wel op, want de N.S.B.'ers zijn aan het inpakken en op de vlucht geslagen, zo wordt er verteld.

Ook de Duitsers zelf zijn erg zenuwachtig. Nou, laten ze maar gauw verdwijnen!

Maar op 6 september is alles weer over. De Duitser heeft in Nederland het roer nog stevig in handen. De kletsers hebben het weer helemaal mis. Jammer!

Maar het is de laatste dagen wel abnormaal druk in de lucht. Er gaat vast wat gebeuren, maar waar en wanneer?

Er wordt steeds meer sabotage gepleegd door het ondergrondse leger, de zogenaamde knokploegen. Gerben krijgt er ook zin om eens iets te doen om de Duitsers dwars te zitten, maar ja, wat moet hij doen?

Dan ontmoet hij zijn oude vriend Tinus Lagerwei weer eens. Hij denkt er net zó over. En hij weet misschien wel wat.

“Wat dan?” vraagt Gerben.

“Moet je horen. Langs de rijksweg Utrecht – Arnhem is een bovengrondse telefoonlijn. Dat is een verbinding van Den Haag naar Duitsland en daar maken de Duitsers natuurlijk druk gebruik van. Als we die eens doorknippen?”

“Maar, Tinus, dat zijn me nogal een hoop draden. Daar gaat een hoop tijd in zitten,” oppert Gerben.

“Hindert niks. Doe je mee?” vraagt Tinus.

“Natuurlijk doe ik mee,” antwoordt Gerben. “Wanneer doen we het?”

“Vannacht?” vraagt Tinus.

Gerben vindt dat goed. Ze spreken af dat hij om elf uur bij Tinus komt. Dat is wel een heel eind en dan in de spertijd, maar Gerben belooft het. Ze zullen allebei een scherpe nijptang meenemen en een hiep, misschien kunnen ze de draden ook doorhakken. Als het lukt, zullen ze wel kijken of er nog meer te doen valt.

“Tot vannacht.”

Dan gaan ze naar huis. `s Middags slijpt Gerben ongezien een hiep en een nijptang. Zijn vader en moeder moeten het natuurlijk niet zien, want dan gaan ze vragen stellen en dat kan Gerben niet gebruiken.

Een nachtelijk avontuur

In de nacht van 6 op 7 september 1944 gaat Gerben omstreeks elf uur op weg naar Tinus, zijn kameraad in de Maandereng. Tinus ligt op zijn bed in zijn hiltkamertje te wachten op Gerben.

De afspraak is dat ze samen zullen proberen de talrijke telefoondraden langs de rijksweg Utrecht - Arnhem door te hakken of te knippen. Als dat lukt, hebben ze de Duitsers weer een mooie poets

gebakken. Ze denken er helemaal niet aan dat er veel gevaar aan verbonden is. Het doel is immers de Duitsers dwars te zitten. Tinus kan moeilijk weg, omdat zijn moeder hem steeds in de gaten houdt. Zij is namelijk bang dat hij soms dolle streken uit gaat halen. Daarom heeft hij een draad aan zijn been gebonden en uit het dakraam gehangen. Op die manier kan Gerben door een ruk aan die draad kenbaar maken dat hij er is. Gerben vindt het eigenlijk maar stom, eerst van de Veldhuizerdijk naar Tinus lopen en dan vandaar helemaal naar de rijksweg. Dat is me nog al geen eind en dat terwijl je helemaal niet buiten mag zijn. Gewapend met een scherpe hiep en een nijptang gaat hij omzichtig te veld. Niemand mag hem zien en zeker de Duitsers en hun handlangers niet. Gerben denkt er totaal niet aan dat zijn moeder met veel zorg op bed wakker ligt. Zijn broer Elis is ook vaak op pad met zijn vriend Bert. Misschien heeft zij nu niet in de gaten dat hij ook weg is. En, men moet vandaag niet te veel weten.

Voorzichtig gaat Gerben de weilanden door. Hij steekt de Maanenseweg over en komt veilig bij Tinus' draad. Hij geeft er een fikse ruk aan.

“Ik kom, maar moeder is nog op. Zij loopt nog op de deel.”

Van de kant van de Betuwe komen hevige knallen. Daardoor is Tinus' moeder verontrust. Gerben hoort dat Tinus zijn moeder aanraadt om naar bed te gaan. Eindelijk doet ze het. Tinus wacht nog even en dan komt hij naar buiten, ook gewapend met een scherpe nijptang.

Samen gaan ze op weg naar hun doel. Ze steken de Maanenseweg over, gaan door de weilanden, de Veldhuizerdijk over en dan door het Veldhuizerbos. Daar is de spoorlijn. Die wordt bewaakt door “Jan Hagel” (dit zijn met jachtgeweren bewapende N.S.B.-landverraders). Voorzichtig steken ze de spoorlijn over en lopen door weilanden en dan zien ze eindelijk de rijksweg.

“Moet je eens kijken hoeveel Duitsers er op weg zijn naar hun Heimat.”

“Hoe komen we daar ooit over?”

Ze kruipen in een duiker (een grote betonnen buis die onder een inrit van de weg naar een weiland ligt) en wachten tot er een opening komt in het militaire verkeer. Dan steken ze snel de straat over en lopen het weiland in.

Het is lichte maan, maar wat bewolkt. Gerben en Tinus zitten vol spanning. Nog honderd meter en daar is de telefoonlijn.

“Allemensen, wat een draden.”

“Hoe komen we in die paal bij die draden?” vraagt Gerben.

“Dat wordt een hele toer, Tinus. Maar vooruit.”

Eerst probeert Gerben het, maar het lukt hem niet. Het is veel te glad. Dan probeert Tinus het en hoewel hij een zere knie heeft, komt hij bij de draden.

“De hiep, Gerben.”

Gerben gooit de hiep omhoog, precies tegen de zere knie aan. Tinus kan gelukkig nog net een schreeuw onderdrukken. Gerben gooit nog een keer. En ja hoor, Tinus vangt hem. Hij geeft een klap op één van de draden en...er is niets kapot. Hij hoort alleen een geweldig gegons. De jongens schrikken ervan. Ze kijken bang naar de straat. Er is nog steeds druk verkeer. Ze hopen maar dat ze niet gezien worden.

Gerben geeft Tinus de nijptang. Misschien dat dat beter gaat. Tinus kan de draden nu een voor een doorknippen. Gerben knijpt ze een eindje verder ook nog een keer door. Als ze samen alles hebben doorgeknipt, brengen ze de stukken van de draden nog een eind verder weg. Dan gaan ze zo gauw ze kunnen hier vandaan. Op een achterdeur van een boerderij in de buurt schrijven ze in half Nederlands half Engels dat de bewoners beter een dag weg kunnen gaan. Zo lijkt het of de Engelsen die draden doorgeknipt hebben.

Tijdens een rustig ogenblik steken de jongens snel de straatweg over en komen even later weer bij de spoorlijn. Ze zijn er bijna als er plotseling fietsers aankomen. Snel springen ze in een sloot. Onder een paar struiken kruipen ze weg en wachten ze af. Het zijn twee landwachters (Jan Hagel). Zij zien niets en fietsen richting De Klomp. Gerben en Tinus willen nu snel de spoorlijn oversteken, maar dan horen ze een trein aankomen uit de richting van De Klomp.

“Hier liggen bielzen,” roept Tinus.

Hij wil er een paar op de rails leggen, maar Gerben raadt het af, omdat ze geen draad hebben om ze vast te binden en als ze los liggen, schuiven ze er zo af. Dat gaat dus niet. Gauw verdwijnen ze in het Veldhuizerbos. Ze zien nog net dat het een lege personentrein is. Veel buit was er dus niet geweest, als het gelukt was.

“Zullen we het morgennacht gaan doen?” vragen de jongens zich af.

“Als we dan genoeg draad bij ons hebben, zal het wel lukken,” meent Tinus.

Gerben stemt toe, onder voorwaarde dat Tinus dan naar hem komt. Op de Veldhuizerdijk nemen ze afscheid. Ze feliciteren elkaar dat de knipperij goed gelukt is en dan gaan ze naar huis.

De volgende nacht gaan ze weer op pad, maar als ze bij de spoorlijn komen, schrikken ze zich naar. Er zijn al mensen aan het werk. Wie dat zijn en wat ze daar doen, kunnen de jongens niet goed zien in het donker. Gerben en Tinus besluiten maar om weer naar huis te gaan. Een ander doel kunnen ze niet zo gauw bedenken.

“Nou joh, tot ziens. Wees voorzichtig en mondje dicht.”

Gerben is nog maar een klein eindje op weg of hij hoort een zware trein aankomen vanuit De Klomp en daarna een donderend lawaai. De trein ontspoord vast. Dat kan niet anders. Dat is het werk van die mensen die daar aan het werk waren. Van de ondergrondse natuurlijk. “Zouden Elis en zijn vriend Bert er meer van weten,” denkt Gerben.

Als Gerben thuiskomt, begint het al licht te worden. Hij ziet Elis in het timmerhok zitten. Hij gaat naar hem toe.

“Wat moet jij hier?” vraagt Gerben.

“Waar kom jij vandaan?” vraagt Elis.

Gerben geeft daar geen antwoord op.

“Is er een trein ontspoord, Elis?”

“Waarom vraag je dat? Heb je hem soms gezien?”

Als Gerben hem dan vertelt dat hij de ontsporing niet gezien heeft, maar wel gehoord en dat hij en degene die bij hem was mensen aan het werk gezien hebben op de spoorlijn, zegt Elis: “Denk erom, je weet niks. Je hebt niks gezien en mond dicht.”

Gerben belooft het, maar denkt er het zijne van. Dat is vast het werk van Elis, Bert en de anderen. Gerben duikt nog snel even in bed.

8 September 1944.

De treinontsporing

Als Gerben om half zeven uit bed komt, is alles in rep en roer. Hendrik vertelt hem gelijk dat er een goeder-trein ontspoord is bij de overgang van de Zijweg. Er moeten heel wat Duitsers gedood of gewond zijn. Het moet er een enorme ravage zijn. Ook veel paarden die in de trein stonden zouden dood zijn. Gerben doet alsof hij stomverbaasd is.

“Hoe kan dat nu? Hoe is het gebeurd?”

Hendrik weet het niet en Bertus, die even later komt melken, weet er ook niets van.

“Als dat maar goed afloopt,” zegt vader Deters. “Je weet maar nooit. Als de moffen denken dat de ondergrondse het gedaan heeft, konden ze wel eens wraak nemen.”

“Waar is Elis?” vraagt vrouw Deters.

“Die is al naar Perenboom. Die zal al wel weg zijn met paard en wagen,” antwoordt Bertus.

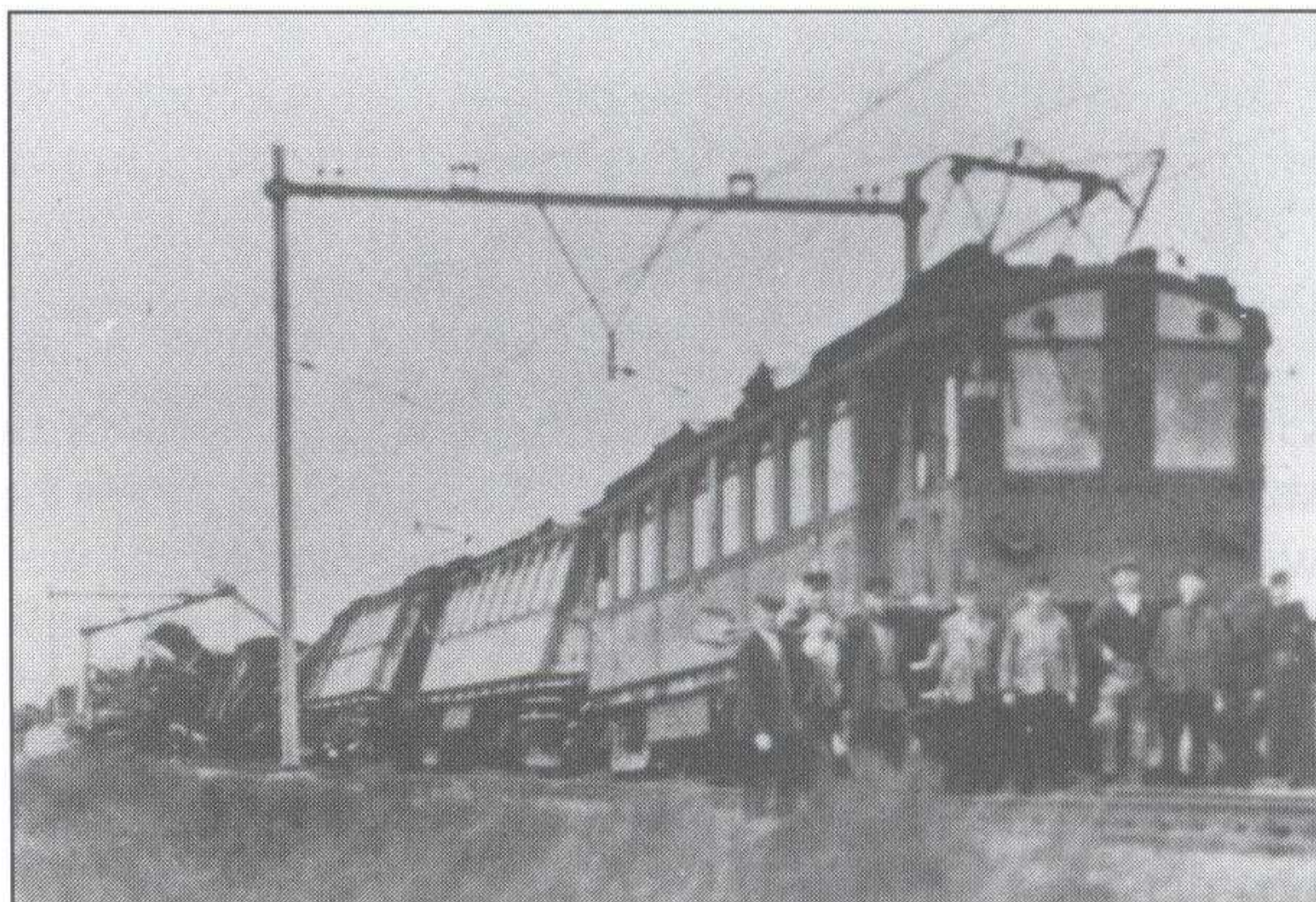
Na het melken en het eten, gaat Gerben eens kijken naar de ontsporing. Hoewel hij er niet dicht bij mag komen, kan hij wel zien dat het een vreselijke ravage is. De Duitsers zijn nog steeds bezig doden en gewonden te bergen. Ze hebben de boerderij van boer Jansen en van spoorman De Geit in gebruik genomen om de gewonden daar onder te brengen. De doden worden met vrachtwagens afgevoerd. De Duitsers zijn erg kwaad en jagen iedereen weg die te dicht bij komt.

Gerben heeft genoeg gezien en gaat weer naar huis.

“Vervoer over deze spoorlijn is voorlopig niet meer mogelijk. Dat zal wel de bedoeling geweest zijn,” denkt Gerben. “De opzet is goed geslaagd.”

In de loop van de dag blijkt dat er twaalf doden en vijftientig gewonden gevallen zijn. Men gelooft dat de lijn door een luchtaanval vernield is of dat Engelse parachutisten zijn geland en dat die de lijn opengebroken hebben. Voor de buurt loopt het dus met een sisser af. Gelukkig maar!

Een paar dagen later wordt bekend dat er ook een aanslag op de spoorlijn Ede-Lunteren gedaan is. Maar doordat het tijdig ontdekt is, is er geen trein ontspoord. De Duitsers moeten nu voor alle treinverkeer in deze streek van die enkele lijn gebruik maken, dus ze houden die lijn goed in de gaten. Trouwens, ze doen al hun best om de lijn Utrecht-Arnhem weer te gebruiken. Maar dat zit niet mee.

De beschieting van de ontspoorde trein

De Duitsers hebben rondom de ontspoorde trein luchtafweer geplaatst. Ter beveiliging van de bemanning is het goed ingegraven. En nog steeds zijn ze bezig om de ravage op te ruimen, maar een grote kraanwagen die ze aangevoerd hebben om de zware locomotieven weer op de lijn te krijgen, loopt door hun gewicht zelf fikse schade op.

Het is zaterdagmiddag 9 september. Het is helder weer.

Plotseling zijn er Engelse jagers in de lucht. Het zijn zes Spitfires: zeer snelle jagers met twee lichte kanonnen bewapend. Zou de ondergrondse inlichtingendienst naar Engeland doorgeseind hebben, dat er hier wat te vernielen valt? Dat is best mogelijk.

Ineens zien de piloten dat er op de spoorlijn wat te doen is. Ze vliegen er eerst op afstand omheen. Dan is het zover. Vanuit de zonkant vallen ze aan, dat wil zeggen dat ze van de Rhenense kant komen.

Daar begint het geknal, maar het Duitse luchtafweergeschut schiet ook vreselijk. Wat zullen de mensen die vlakbij de spoorlijn wonen het benauwd hebben.

Gerben en anderen die buiten staan te kijken, horen plotseling granaatscherven op de dakpannen vallen.

“Wegwezen!” schreeuwt er één.

Gerben en Hendrik kruipen in de wagenloods onder de wagen. De jagers blijven aanvallen, steeds opnieuw halen ze aan. Na een kwartier is het afgelopen. Het valt op dat het luchtafweergeschut al spoedig zwijgt. Het geschut zal wel kapot geschoten zijn en misschien is de bemanning gedood of gewond.

Gerben kan het niet laten om te gaan kijken. Maar ook nu mag hij er niet te dicht bij komen. De Duitsers die niet geraakt zijn, houden hem op de Zijweg tegen. Hij draait zich dus maar om en gaat een eindje de Veldhuizerdijk op richting Ede. Dan loopt hij door het bos naar de spoorlijn.

Toch kan hij er ook zo niet heel dicht bij komen. Hij kan dus ook hier maar weinig zien. Het Rode Kruis is al aanwezig. Er zullen dus wel doden en gewonden zijn. Het is te hopen dat er geen burgers bij zijn.

De ravage is zo te zien nog groter geworden. Ook de kraanwagen zal er wel van langs gekregen hebben. De piloten hebben het weer eens goed gedaan!

Als Gerben thuiskomt, moet hij het dak op om de kapotte pannen te vervangen, maar dat vindt hij niet erg. De Duitsers hebben er weer eens flink van langs gekregen.

17 september. De parachutisten landen in Ede en Renkum

Het is zondag. Er komt deze keer ook niets van de kerkgang. Het is voor jonge mannen te gevaarlijk. Zij lopen grote kans gevangen genomen te worden om graafwerkzaamheden te verrichten voor de Duitsers.

Het is deze zondag al vroeg druk in de lucht. Zou er wat gaande zijn?

Omstreeks elf uur verschijnen er ineens talrijke bommenwerpers. Zij vliegen richting Ede, omzwermd door jagers.

Dan horen de Deters de bommen vallen. Verschrikkelijk wat een lawaai!

“Dat is vast op de kazernes,” meent vader Deters.

“Als ze de bommen maar niet op de verkeerde plaats gooien,” zegt Bertus.

Even later zien ze de bommenwerpers weer teruggaan.

Om half één komen er weer nieuwe aan. Weer horen ze bommen vallen in Ede. Wat zou er gaan gebeuren?

Tijdens het eten zijn ze allemaal wat onrustig, want voortdurend horen ze vliegtuigen.

De verwoeste kazerne

Na het eten gaat Gerben naar zijn vrienden. Hij blijft bij Martien Perenboom steken. Het wordt steeds drukker in de lucht. Diverse soorten jachtvliegtuigen vliegen in het rond. Overal hoor je schieten. Het lijkt wel of ze alles afzoeken naar vijanden. De jongens blijven in de buurt van de schuilkelder, die door de zoons van Perenboom is gemaakt. Regelmatig zien ze de jagers naar beneden duiken en horen ze het schieten.

Dan ineens roept iemand: "Moet je daar zien, op de Betuwe aan. Allemaal vliegtuigen." "Allemensen, bommenwerpers zijn dat," meent een ander.

Maar Wijn Perenboom gelooft dat niet.

"Daar konden wel parachutisten inzitten, jongens," zegt hij.

De vliegtuigen draaien boven Renkum.

"Daar springen ze. Zie dat. Allemaal parachutes," zegt Gerben.

Hij staat bovenop de schuilkelder. Dat scheelt weer een paar meter. Het is wel veraf, maar het is goed te zien. De opwinding wordt steeds groter.

"Kijk daar. Weer een partij vliegtuigen. Daar zitten kabels aan vast, waarmee ze andere vliegtuigen trekken," roept Martien.

"Hé, wat raar. Zouden dat vliegtuigen zijn zonder motor, Wijn?"

"Ik denk het. Kijk daar dalen ze al. Daar zitten natuurlijk ook soldaten in en wapens, enzovoort," antwoordt Wijn.

"Nu zijn we zo bevrijd, jongens. Nu gaat de Mof eraan."

"Nou, kalm maar. De Mof is nog niet verslagen, hoor", meent iemand anders.

Op de Veldhuizerdijk rijden Duitsers. Ze komen op de fiets van Veenendaal af. Ze moeten zeker richting Renkum. Daar komt een jager aanstormen. Hij duikt en schiet op de Duitsers, maar zij hebben hem aan zien komen en duiken bijtijds in het slootje langs het fietspad..

Als de jager verdwijnt, fietsen ze snel naar Ede. Ze moeten naar het front. Nou, dat is geen grapje voor hen.

Het houdt maar niet op. Telkens komen er weer nieuwe drommen vliegtuigen. Ze volgen de Rijn tot voorbij Wageningen en buigen dan linksaf naar de Ginkelse Hei. Telkens springen er parachutisten uit of dalen er van die sleepvliegtuigen. Wat een spanning. Van verre hoort men geweren, mitrailleurs en kanonnen. Jammer genoeg worden er ook vliegtuigen door de Duitsers neergeschoten. Gerben zou er wel naartoe willen, maar niemand wil met

hem mee. Het is veel te gevaarlijk en het is ook zo melkenstijd. Hij moet dan toch naar huis.

Als Gerben thuiskomt, vraagt zijn moeder waar hij geweest is.

“Bij Perenboom, bij de schuilkelder. Daar was het aardig veilig.”

“Je had toch wel thuis kunnen blijven? Ik zit maar over je in.”

Gerben geeft daar geen antwoord op. In zijn hart geeft hij zijn moeder gelijk.

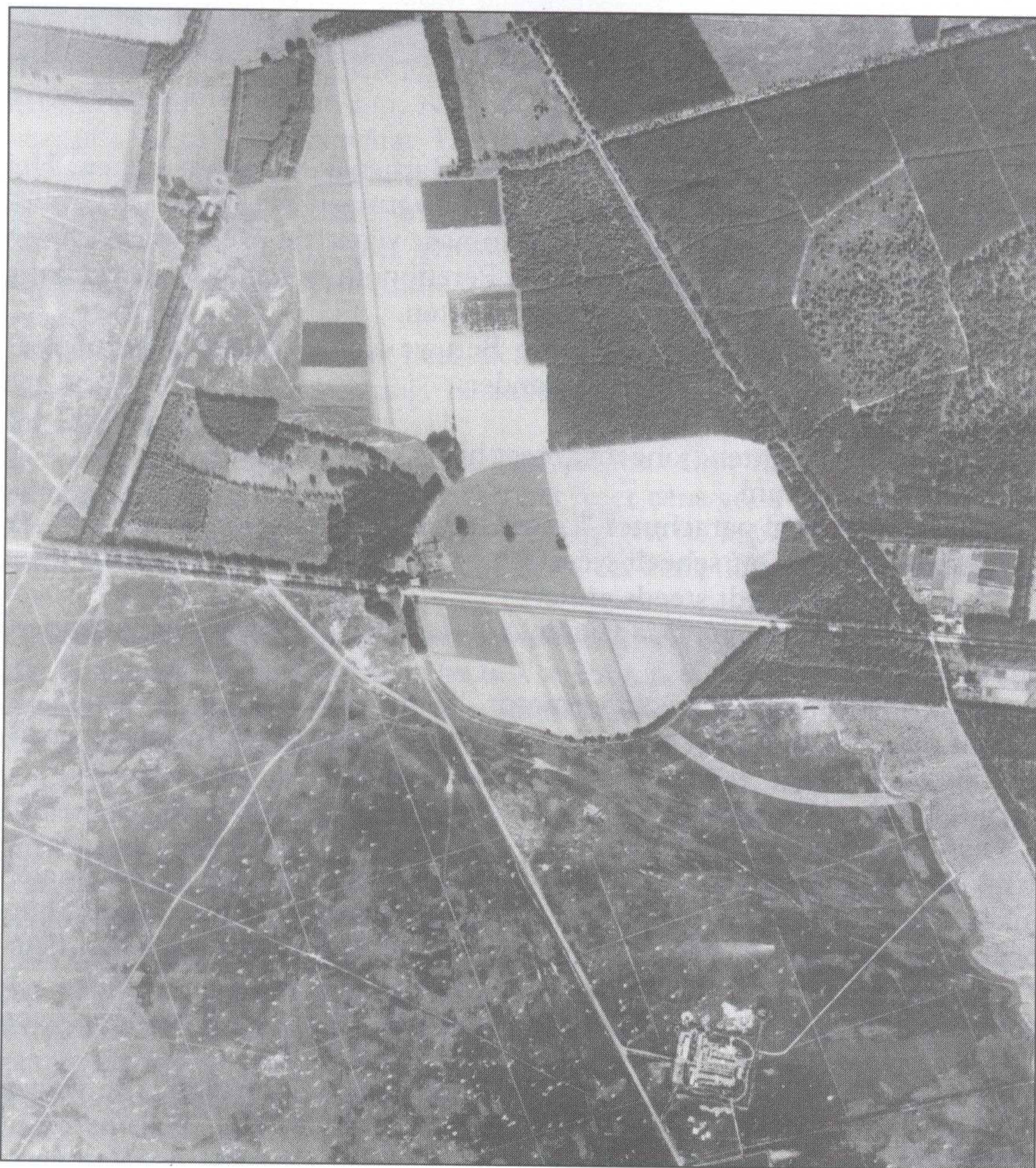
“Wat ben ik toch een hark. Ik ga maar gauw melken”, denkt Gerben.

Het wordt rustiger in de lucht. Er zijn geen bommenwerpers of transportvliegtuigen meer te horen. Alleen vliegen er nog wat jagers over, maar dat is spoedig afgelopen.

Uit de richting van Arnhem hoort men wel schieten en kanonnen bulderen. Hoe zouden de parachutisten het maken? Er zitten nog heel wat Duitsers in de omgeving. Uit Veenendaal zijn er veel naar Ede gestuurd. Zij zullen wel ingezet worden tegen de Engelsen.

Na het melken en het afvoeren van het vee, wordt er veel gesproken over de gebeurtenissen van die dag. 's Nachts kunnen ze niet zo best slapen. Er wellen veel vragen op.

“Zouden we nu bevrijd worden van de mof of zouden die het winnen?”

18 september

De volgende dag zijn ze allemaal vroeg op. Wat zal er vandaag gaan gebeuren?

Naar men zegt, zijn er ook nabij Nijmegen en in Brabant veel parachutisten geland. Daar wordt ook hard gevochten.

De hele voor-middag blijft het rustig in de lucht. Over de weg worden nog steeds Duitsers aangevoerd in de richting van het slagveld. De Engelsen zouden het wel eens heel kwaad kunnen krijgen.

Engelse opname van de luchtlandingen op de Ginkelse heide.

Foto : gemeentearchief Ede

“Ze konden nog verliezen”, zegt Bertus onder het melken.

“Konden we ze maar gaan helpen,” zegt Gerben.

“Ha, waarmee? Met de gavel zeker,” zegt Hendrik.

Na het eten wordt het nodige werk gedaan, maar meer ook niet. Pas tegen twee uur wordt het ineens weer druk in de lucht. Eerst komen er weer jachtvliegtuigen. Achter Ede duiken ze telkens naar beneden en dan kun je ze horen schieten. Gerben zit weer op de nok van de schuur.

“Pas toch op, joh. Ze schieten je direct van het dak af,” roept moeder.

“Wees maar niet bang moeder. Ik houd die jagers wel in de gaten.”

Dan ineens roept Gerben: “Daar komen weer transportvliegtuigen aan. Die hebben vast weer parachutisten bij zich.”

Het zijn er een heleboel. Zij vliegen dichterbij dan gisteren. Het lijkt wel of ze boven Ede moeten zijn.

“De parachutisten gaan vast op de Ginkelse hei landen,” meent Bertus.

En inderdaad lijkt dat zo. De vliegtuigen draaien al naar het Noorden als ze boven Wageningen zijn. Na een paar minuten springen de para's er al uit. Dat geeft weer de nodige opwindning.

“Moet je kijken. Het kunnen er wel duizend zijn. Wat een mooi gezicht,” zegt Gerben.

“Nu gaan de moffen eraan. Hier kunnen ze niet tegenop,” meent Bertus.

“Laten we maar afwachten, jongens. Er is er maar Eén Die erover beslist,” aldus moeder Deters.

Van werken komt nu niet veel. Gerben heeft zin om eens naar de gevolgen van de bombardementen op Ede te gaan kijken. Als hij niet te lang wegblijft, mag hij. Snel gaat hij er vandoor. Eerst gaat hij maar eens naar Ede-Zuid.

Het ziet er daar vreschrikkelijk uit. Overal zijn huizen getroffen, onder andere aan de Parkweg, de Twijnstraat en in het Oranje-park.

“Tjonge jonge, wat een ravage.”

Ook hoort Gerben dat politie-agent Van de Blink* en zijn vrouw gedood zijn met nog vele andere burgers.

De genoemde agent is de middelste persoon bovenaan.

Het is vreselijk om dat allemaal te zien. De politie houdt toezicht om te voorkomen dat er gestolen wordt uit de getroffen huizen. Gerben steekt het station over en slaat de Stationsweg in. Links ervan staat de Rooms-Katholieke kerk. Daar is niet veel meer van over. Ook diverse huizen daarachter zijn getroffen. Het is heel duidelijk dat de piloten de meeste bommen op heel verkeerde plaatsen hebben laten vallen. De stommerds! Ze kunnen toch wel het verschil zien tussen huizen en kazernes? Al mopperend gaat Gerben weer naar huis.

Daar moet hij natuurlijk vertellen wat hij allemaal gezien heeft. Dat er op de Ginkelse hei behoorlijk gevochten wordt, is zelfs op de “Christiaan Hoeve” duidelijk te horen, maar in de avond houdt het op.

Er komen berichten dat de Duitsers weer aan de winnende hand zijn. Dat veroorzaakt een bittere teleurstelling. Alleen bij Oosterbeek moet nog zwaar gevochten worden. Radio

Oranje was eerst erg optimistisch, maar daar zijn ze van teruggekomen. De Engelsen hebben de Duitsers bij Arnhem zwaar onderschat.

19 september en later

Dinsdag 19 en woensdag 20 september gebeurt er niet veel bijzonders. Wel hoort men steeds kanongebulder en mitrailleurs in het oosten en ook zijn er vliegtuigen in de lucht, zoals transportvliegtuigen. Zij werpen voorraden voor de para's uit. Maar hoe het er met de strijd voorstaat, is een grote vraag. Over de geheime radio komen berichten dat het de Engelsen en Amerikanen niet voor de wind gaat. Wel is op donderdagmiddag (21 september) een brug bij Nijmegen veroverd, maar wel met ontzaglijk veel moeite. Het kostte veel doden en gewonden. Nee, de lang verwachte bevrijding is nog niet in zicht.

Op donderdagmiddag landt het zo hoognodige bataljon Polen bij Driel, aan de zuidkant van de Rijn. Het is twee dagen te laat door het slechte weer. Maar dat geeft geen afdoende hulp aan de Engelse para's. De Polen moesten zelf al behoorlijk vechten om de Duitsers van hun lijf te houden.

De stemming op de "Christiaan Hoeve" wordt hoe langer hoe somberder. Dat is overal zo. Hoe lang zal de oorlog nog duren?

Op 27 september komt het bericht door de radio dat het bij Arnhem afgelopen is. Een restant van de para's heeft zich teruggetrokken over de Rijn en de Duitsers hebben gewonnen. Wat zal er nu volgen?

Opmerking: Om de authentieke tekst iets overzichtelijker te maken zijn enkele tekstkoppen ingevoegd.

* De auteur, G. Deters, geeft hier een verkeerde naam. De bij het bombardement gesneuvelde agent heet H. van den Brink. De hierbij geplaatste foto van Van den Brink, midden boven, is een detail van een groepsportret uit 1917, bij de benoeming van de heer W.A. Kruisdijk tot commissaris.

** Tenzij anders vermeld, zij de gebruikte foto's in deze Zandloper afkomstig uit het archief van de historische vereniging.

***Vereniging Oud Ede houdt de geschiedenis
al 80 jaar levend.***

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-edede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

Arnhem, Barneveld, Ede, Renkum

Wessels

Modestoffen

wessels modestoffen Boogstraat 4-8, Ede
0318-617215

Op het gebied van internationale modestoffen is
Wessels een begrip in de regio's Arnhem, Barneveld,
Ede, Renkum en omgeving.

- modestoffen gevarieerd van:
- trendy tot klassiek
 - lycra tot bruidsstoffen
 - ieder seizoen aanbiedingen
 - deskundig advies.

Kortom een veelzijdig assortiment

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

**AANNEMERSBEDRIJF
WILLEMSSEN & ELBERTSEN EDE**

**NIEUWBOUW
VERBOUW EN ONDERHOUD**

Dwarsweg 10 - 6716 BJ Ede - Tel. (0318) 63 72 50 - Fax (0318) 63 97 62

U ZOEKT.....

HARKES

TUIN- EN KAMERPLANTEN CENTRUM
KLINKENBERGERWEG 29 EDE
TEL. 0318-612694

- POTTERIE VOOR KAMER EN TUIN
- MESTSTOFFEN - GRONDSOORTEN
- TUINPLANTEN - BLOEMBOLLEN
- ALLES VOOR DE VIJVER
- GRASZODEN
- NATUURSTEEN
- TUINHOUT
- TUINGEREEDSCHAP
- KAMERPLANTEN
- SNIJBLOEMEN